

Oleksandr Shamrai

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History and Law,
Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2515-0673>

e-mail: shamraiog@gmail.com

Bibliographic Description of the Article: Shamrai, O. (2023). Cultural and educational activities of institutions for the organization of leisure time of the rural population of Central Ukraine in the post-war period (1943–1950). *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 29, 182–189. (In Ukrainian). doi:10.31651/2413-8142-2023-29-Shamrai

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF INSTITUTIONS FOR THE ORGANIZATION OF LEISURE TIME OF THE RURAL POPULATION OF CENTRAL UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD (1943–1950)

Abstract. *The purpose is to show the essence, nature and forms of the work of rural cultural and educational institutions, to clarify their role and place in the system of ideological influence on social and public life and cultural and educational processes in the post-war Ukrainian village based on a comprehensive analysis of their work in the organization of leisure time.*

The scientific novelty of the research lies in the fact that previously unknown source data have been used and introduced into scientific circulation, the forms of work of rural cultural and educational institutions in the organization of leisure time of the rural population have been characterized and the ideological conditions of their functioning have been critically understood.

Conclusions. *It is found that during the years of post-war reconstruction, an extensive network of cultural and educational institutions was restored and functioning in the Ukrainian village. The most accessible centers of leisure and the place of public communication of different strata of the rural population were village clubs, as well as libraries, in which artistic amateur groups operated, films were shown, mass cultural events, as well as campaigning and propaganda and other rural events were held.*

Despite the dominance of the ideology of totalitarianism and material and financial difficulties, they, relying on the public, with their work contributed to the preservation of the foundations of Ukrainian folk culture and national traditions, the conditions for the full development of which opened up when Ukraine gained state independence.

Keywords: *cultural and educational institutions, clubs, libraries, forms of work, artistic amateur activity, repertoire, book fund, cinematography.*

Олександр Шамрай

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет,*

м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2515-0673>

e-mail: shamraiog@gmail.com

Бібліографічний опис статті: Шамрай О. Культурно-просвітницька діяльність закладів з організації дозвілля сільського населення Центральної України у повоєнний період (1943–1950 рр.). *Український селянин*. 2023. Вип. 29. С. 182–189. doi:10.31651/2413-8142-2023-29-Shamrai

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1943 – 1950 РР.)

Анотація. Мета – на основі комплексного аналізу роботи сільських культурно-освітніх закладів із організації дозвілля показати сутність, характер і форми їх роботи, з'ясувати їх роль та місце у системі ідеологічного впливу на суспільно-громадське життя та культурно-освітні процеси в українському селі повоєнного часу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому використано і введено до наукового обігу раніше невідомі джерельні дані, охарактеризовано форми роботи сільських культурно-освітніх закладів із організації дозвілля сільського населення та критично осмислено ідеологічні умови їх функціонування.

Висновки. *З'ясовано, що у роки повоєнної відбудови в українському селі була відновлена і функціонувала розгалужена мережа культурно-освітніх закладів. Найдоступнішими осередками дозвілля та місцем громадського спілкування різних верств сільського населення були сільські клуби, а також бібліотеки, в яких діяли гуртки художньої самодіяльності, демонструвалися кінофільми, проводилися культурно-масові, а також агітаційно-пропагандистські й інші сільські заходи.*

Незважаючи на засилья ідеології тоталітаризму і матеріально-фінансові труднощі, вони, спираючись на громадськість, своєю роботою сприяли збереженню основ української народної культури і національних традицій, умови для повноцінного розвитку яких відкрилися зі здобуттям Україною державної незалежності.

Ключові слова: *культурно-освітні заклади, клуби, бібліотеки, форми роботи, художня самодіяльність, репертуар, книжковий фонд, кінофікація.*

Постановка проблеми. Важливою справою повоєнної відбудови в Україні стало відновлення роботи сільських культурно-просвітницьких закладів – клубів і бібліотек, які виконували роль основного осередку громадсько-культурного життя та спілкування односельців, помітно впливали на формування громадської думки, настроїв і загальної культури сільського населення. Клуби і бібліотеки традиційно були місцем проведення дозвілля жителів села, де вони могли задовольнити свої фізичні, інтелектуальні, соціальні та культурні потреби. Зважаючи на це, діяльність культурно-просвітницьких закладів на селі та їх роль в організації дозвілля селян, потребує вивчення, зокрема, періоду повоєнної відбудови 1943 – 1950 рр.

Звернення до теми діяльності сільських культурно-просвітницьких закладів набуває актуальності, оскільки вони були дієвими і практично безальтернативними чинниками сільського життя, які властивими для них формами роботи сприяли духовному та загальноосвітньому розвитку селян. У клубах і бібліотеках селяни мали змогу у вільний час з користю провести час.

На нашу думку, предметний розгляд цієї проблеми дозволить неупереджено з'ясувати роль і місце сільських культурно-просвітницьких закладів у системі ідеологічного впливу на суспільне, культурно-освітнє життя в українському селі у повоєнний час.

Мета публікації – з'ясувати сутність, характер і форми діяльності сільських культурно-просвітницьких закладів з організації, з'ясувати їх роль та місце у системі ідеологічного впливу на суспільне, культурно-освітнє життя в українському селі повоєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність сільських культурно-просвітницьких закладів у повоєнний час тривалий час залишалася поза увагою дослідників, а якщо й потрапляла в їх поле зору, то висвітлювалася фрагментарно, з позицій компартійної ідеології. Позитивні зрушення у

вивченні порушеної нами теми відбулися у 1990-х рр. В істориків з'явилися належні умови для вивчення та систематизації знань про цю важливу сферу культурно-освітнього життя українського селянства.

До розкриття різних аспектів порушеної нами теми зверталися І. Маринченко, Г. Ревенко¹, В. Мічуда², Н. Єфімчук³, С. Калібовець⁴, Н. Коваленко⁵ та інші. Однак, зважаючи на багатогранність діяльності культурно-просвітницьких закладів з організації дозвілля сільського населення у повоєнний період вона потребує подальшого опрацювання.

Виклад основного матеріалу. Відновлення системної культурно-просвітницької роботи в селах центральних областей України у 1943 – 1950 рр. відбувалося за складних соціально-економічних умов відбудови зруйнованого війною господарства та соціальної інфраструктури на селі. Культурно-просвітницька сфера включала в себе такі основні напрями, як клубна та бібліотечна робота з використанням у культурному обслуговуванні сільських жителів можливостей кінопрокату, а в окремих випадках – виступів професійних митців.

Основним осередком громадсько-культурного життя і спілкування односельчан після війни залишалися клуби, які разом зі школами і бібліотеками створювали своєрідне культурно-просвітницький простір села. Водночас клуби виконували не лише розважальні, а й інформаційно-виховні функції та суттєво впливали на загальну культуру селян, на формування їхньої громадської думки та настроїв.

Мережа сільських клубних установ в областях Центральної України на кінець 1945 р. складалася з 3159 клубів (18,3 % від загалу), з них у Полтавській області – 1061, Кіровоградській – 860, Дніпропетровській – 637, Київській – 601⁶. У своїй діяльності вони керувалися «Положенням про державний сільський клуб». Відповідно до нього, на сіль-

1 Маринченко Г., Ревенко В. Відновлення та діяльність клубів на Миколаївщині у повоєнний період (1945–1955 рр.). *Емінак*. 2019. № 4 (28). С. 83–90.

2 Мічуда В. Побут і дозвілля сільського населення України в повоєнний період (1945–1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України. Переяслав-Хмельницький, 2009. 17 с.; Мічуда В. В. Діяльність сільських закладів культури в 1945 – середині 1950-х рр. *Наукові записки з української історії*. 2014. Вип. 34. С. 78–84.

3 Єфімчук Н. Сільські бібліотеки Житомирщини в післявоєнний період. *Матеріали VIII Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 20 листопада 2015 р.)*. Житомир: Полісся, 2015. С. 215–217; Єфімчук Н. Сільські клуби Житомирської області в умовах повоєнного часу. *Емінак*, 2017. № 1 (17) (січень–березень). Т. 1. С. 102–106.

4 Калібовець С. Відбудова та діяльність культурно-освітніх закладів Лівобережної України (1943–1950 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України. К., 2010. 19 с.

5 Коваленко Н. Соціально-економічний та культурний розвиток українського села наприкінці 1943 – першої половини 1953 рр. (на матеріалах Житомирської області): автореф. дис. канд. істор. наук зі спеціальності 07.00.01 – Історія України. Національний університет «Острозька академія». Острог, 2017. 24 с.

6 Народне господарство Української РСР: Статистичний збірник. К.: Статистика, 1957. С. 362–363.

ські клуби, крім суто ідеологічних завдань, покладалося поширення агрозоотехнічних та науково-природничих знань, організація художньої самодіяльності, «культурного відпочинку трудящих та членів їх сімей»⁷.

Одним із важливих напрямів у діяльності сільських клубів після війни була організація мистецьких заходів, вечірніх перерв, фізкультури та спорту. Ці форми дозволяли насправді були найбільш привабливими для селян, оскільки добровільна участь у художній творчості найбільше відповідала духовним потребам селян.

Гуртки художньої самодіяльності почали відроджуватися на селі відразу після звільнення території України. На масовості художньої самодіяльності наголошувалося у постановках бюро партійних комітетів, в інструкціях, листівках, на нарадах працівників культурно-просвітницьких установ. Зокрема, в зверненні «До всіх завідуючих будинками культури і клубами, керівників і учасників художньої самодіяльності» Кіровоградського обкому партії, обласного відділу мистецтва та обласного відділу народної освіти йшлося про те, що: «необхідно залучити до участі в художній самодіяльності широкі маси трудящих, робітників, службовців, колгоспників і колгоспниць, сільську і міську інтелігенцію»⁸.

Визволення від німецько-фашистської окупації та перемога у війні дали поштовх розвитку художньої самодіяльності, зумовили великий приплив у неї творчості. Станом на серпень 1945 р. У мережі української художньої самодіяльності нараховувалося 18 тис. гуртків (до війни 40 тис.). Найпопулярнішими серед бажаючих займатися художньою самодіяльністю після війни були театральний і хоровий гуртки: відповідно 7,5 тис. і 6 тис. гуртків. Діяло 3 тис. музичних, 1,5 тис. танцювальних, 438 інших колективів. Всього до участі у гуртках художньої самодіяльності було залучено 250 тис. осіб⁹.

Незважаючи на труднощі повсякденного повоєнного життя, сільські жителі

центрального регіону, як й інших регіонів України, із задоволенням брали участь у художній діяльності клубів. Відомою організацією художньої самодіяльності після війни були сільські клуби Макарівського району Київської області. Наприклад, у 1946 р. у колгоспному хорі села Красноширка Макарівського району співало 75 самодіяльних артистів, а виступи колективу у супроводі власного оркестру народних інструментів відзначалися на районних і обласних олімпіадах та оглядах¹⁰.

Популярністю серед сільської молоді району користувалися вечори відпочинку, які передбачали виконання пісень, фізкультурні вправи, загадки, отримання призів тощо. Два тематичні вечори у Макарівському районному будинку культури і Липівському сільському клубі транслювалися по обласному радіо.

Вагому роль районних будинків культури в організації культурно-просвітницької роботи на селі ілюструє приклад клубної діяльності Катеринопільський район. До сіл і колгоспів цього району постійно виїжджали клубні працівники. У будинку культури працювали гуртки художньої самодіяльності: драматичний (22 особи), хоровий (50 осіб), духовий оркестр (11 осіб), струнний оркестр (12 осіб), художнього декламування (6 осіб), танцювальний (8 осіб)¹¹.

Злагоджена робота цього районного будинку культури позитивно вплинула на загальний рівень організації художньої самодіяльності в районі. На початку 1946 р. у Катеринопільському районі діяло 44 гуртки художньої самодіяльності, в яких брало участь 600 аматорів. Найпоширенішим були драматичні гуртки – 23. Крім того, у селах району діяло 10 духових оркестрів, 9 хорів, 2 струнних оркестри. Протягом 1945 р. учасники сільської самодіяльності району 536 разів виступали з концертами для своїх односельчан¹².

«Маяком» культурно-просвітницької роботи другої половини 1940-х років був клуб села Талдики Черкаського району Київської

7 Положение о государственном сельском клубе. Культурно-просветительная работа на селе. Сборник материалов в помощь работникам сельских культурно-просветительных учреждений. Москва: Московский рабочий. С. 4–5.

8 Саханенко Є. Партійне керівництво художньою самодіяльністю трудящих України в 1944 – 1945 рр. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 3. С. 22–26.

9 ЦДАВО України. Ф. 4762. Комітет у справах культурно-освітніх установ УРСР. Оп.1. Спр. 3. Довідки, доповідні записки комітету про стан культурно-освітньої роботи в УРСР, направлені ЦК КП(б) У і Раді Міністрів УРСР за 1945 рік. 14 липня–27 грудня. Арк. 17 зв.

10 ЦДАВО України. Ф. 4762. Комітет у справах культурно-освітніх установ УРСР. – Оп.1. Спр. 33. Доповідні записки комітету про стан культурно-освітньої роботи в УРСР, направлені в ЦК КП(б) У за 1946 рік. 4 січня – 13 серпня. Арк. 4.

11 Культурне будівництво в Українській РСР (червень 1941 – 1959): Збірник документів і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1989. С. 490–491.

12 Державний архів Київської області. Ф. Р – 4779. Областной отдел культурно-просветительных учреждений исполнительного комитета Киевского областного совета депутатов трудящихся. Оп. 1. Спр. 16. О состоянии культурно-просветительной работы в области. Відомість про самодіяльні гуртки Катеринопільського району станом на 15 грудня 1945 року. Арк. 21–22.

(нині Черкаської) області. У ньому працювали такі гуртки: музичний, драматичний, хоровий, агрохімічний та політичний¹³. Сільський хор вивчив 20 пісень, виступав перед жителями села, неодноразово ставав чемпіоном районних олімпіад. Популярним у селян були вистави трупи сільського театру, репертуар якої нараховував 15 творів, серед яких п'єси «Бетсталанна», «Зоря над Дніпром», «Остання зустріч» тощо.

Самодіяльні гуртки сільських клубів відображали художньо-естетичні уподобання трудівників-хліборобів усіх станів, особливо жінок. Учасниками республіканських виставок були колгоспники села Богодухівка Ковалевського району Полтавської області, самодіяльна художниця К. Білокур, домогосподарки села Петриківка Царичанського району Дніпропетровської області Т. Пата¹⁴. У 1947 р. К. Білокур стала членом Спілки художників¹⁵.

У післявоєнні роки при сільських клубах існували не тільки гуртки художнього напрямку. Наприклад, у Коротенківському сільському клубі на Полтавщині популярним був гурток крою та шиття, де в 1949 р. двічі на тиждень займалося близько 30 жінок із села. У Карлівському районі клуб мав понад 50 фізкультурних груп. У фізкультурному гуртку села Верхня Ланна займалося 29 осіб. Сільська футбольна команда виборола I місце в районі¹⁶.

Водночас залишалася значна кількість сільських клубних закладів, які не здійснювали культурно-просвітницької роботи. У Веприку, одному з найбільших сіл Гадяцького району Полтавської області, в якому в 1948 р. було сім колгоспів, МТС, санаторій, спеціалізоване училище і школа, у сільському клубі не було створено жодного гуртка художньої самодіяльності, заклад практично не працював. Завідувач клубу працювала рахівником у сільській раді¹⁷.

Після війни влада вирішила брати плату за виступи та за квитки на концерти художньої самодіяльності. Зокрема у березні 1947 р. Київський облвиконком постановив встановити ціну квитків у сільських клубах у розмірі 2 – 3 крб., у районних центрах сільського типу – 2 – 5 крб., у районних центрах міського типу – 3–6 крб. Отримані кошти спрямовувалися лише на мотивацію кращих учасників заходів художньої самодіяльності, придбання декорацій, костюмів та клубного обладнання¹⁸.

Найбільшою популярністю серед сільських жителів після війни користувалися класичні українські п'єси у виконанні акторів-аматорів та п'єси письменників радянської доби. Тон в організації аматорських театральних гуртків задавала сільська інтелігенція. Наприклад, у селі Ціпки Гадяцького району Полтавської області у постановці п'єси активну участь брали вчителі місцевої школи, службовці, сільський фельдшер¹⁹.

У грудні 1945 р. житель села Ворошлівка Олександрівського району Кіровоградської області Ю. Дмитренко дуже яскраво описав це в районній газеті: «На сніг лягли вечірні тіні. З вікон сільського клубу видно привітні вогники. Чим ближче вечір, тим частіше відкриваються двері. Сьогодні тут горять три гасові лампи. Вільних місць немає. Колгоспні трудівники прийшли дивитися виставу «Наталка Полтавка», що її підготував драматичний гурток клубу... За кулісами артисти поспішно гримуються, встановлюють декорації, повторюють ролі»²⁰.

Звернення селянства до театральномузичних і хорових жанрів було ширим, оскільки воно найменше зазнавало впливу тогочасної ідеології. У цих жанрах учасники, а також глядачі мали змогу розрадитися, долучившись до народної творчості.

Важливим культурно-просвітницьким та інформаційним центром у повоєнних се-

13 Ширше розмах культурно-освітньої роботи під час підготовки і проведення весняної сівби! *Культурно-освітня робота*. 1948. № 2. С. 20–25.

14 ЦДАВО України. Ф. 4762. Комітет у справах культурно-освітніх установ УРСР. Оп.1. Спр. 33. Доповідні записки комітету про стан культурно-освітньої роботи в УРСР, направлені в ЦК КП(б) У за 1946 рік. 4 січня–13 серпня. Арк. 89.

15 ЦДАВО України. Ф. 4762. Комітет у справах культурно-освітніх установ УРСР. Оп.1. Спр. 59. Доповідні записки комітету про стан культурно-освітньої роботи в УРСР, направлені в ЦК КП(б) У за 1946 рік. 7 лютого–29 грудня. Арк. 28.

16 Державний архів Полтавської області. Ф. 7054. Відділ культурно-освітньої роботи виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих. Оп. 1. Спр. 21. Звіт про роботу культурно-освітніх установ Полтавської області за 1949 рік. Арк. 15.

17 Нікітіна П. Робота двох клубів. Будівник соціалізму : Орган Гадяцького РК КП (б) У та районної ради депутатів трудящих Полтавської області. 1948. 22 квітня. С. 2.

18 Державний архів Черкаської області. Ф. Р-121. Виконавчий комітет Черкаської районної ради депутатів трудящих Київської області. Оп. 1. Спр. 241. Постанова виконавчого комітету Київської обласної ради депутатів трудящих від 3 березня 1947 року «Про встановлення плати за квитки на вистави і концерти». Арк. 167.

19 Мормуль В. На колгоспній сцені книжки. Будівник соціалізму : Орган Гадяцького РК КП (б) У та районної ради депутатів трудящих Полтавської області. 1948. 22 квітня. Арк. 2.

20 Дмитренко Ю. У сільському клубі. Більшовицька правда : Орган Олександрійського РК КП (б) У та районної ради депутатів трудящих Кіровоградської області. 1945. 16 грудня. Арк. 2.

лах поруч із клубами була сільська бібліотека. Вже в листопаді 1943 р. відновила роботу Золотоніська обласна бібліотека Полтавської (нині Черкаської) області. У червні 1944 р. в її книжковому фонді налічувалося 20308 назв. Районна бібліотека мала 50 пересувок, які працювали в основному в селах, де робота бібліотек не була відновлена.

У повоєнних умовах була надія, що книжковий фонд бібліотек буде інтенсивно поповнюватися. Основними джерелами книжкових надходжень до бібліотечних фондів були виявлення уцілілих книг та прийом книг від населення.

Діяльність сільських бібліотек у післявоєнний період підпорядковувалася пропагандистсько-агітаційній місії партії. У багатьох із них, звісно, працювали виставки документів, де були представлені лише твори марксистсько-ленінської класики, посібники та методичні матеріали з вивчення історії партії для лідерів політичних шкіл і груп. Організовувалися «куточки пропагандиста», де поряд з методичними матеріалами, навчальними планами і програмами політосвіти були тематичні картотеки, папки з газетними вирізками та бібліографічні покажчики²¹. Повноцінна робота сільських бібліотек у повоєнний час ускладнювалася обмеженістю книжкового фонду, який залишався нечисельним.

Згідно статистичних даних, станом на 1950 р. на 10 сільських жителів України припадало у середньому 9 книг. У центральній Україні ситуація з книгами для селянства була гіршою. Так, у Дніпропетровській та Кіровоградській областях на 10 сільських жителів припадало 7 книг, у Київській та Полтавській областях – 6 книг²².

Водночас, на нашу думку, форми роботи сільських бібліотек були різноманітні. У багатьох із них після визволення території від окупантів популярністю користувалися такі форми роботи, як листування з жителями села (червоноармійцями, які воювали на фронті). Наприклад, активісти бібліотеки-читальні села Піщана Решетилівського району Полтавської області розповідали землякам про життя села та відбудову господарства та дякували за визволення від окупантів. Листи-відповіді від бійців Червоної

армії зачитувалися в урочистих умовах колгоспникам²³.

Згодом широкого поширення в бібліотеках набули читальні гуртки, літературні вечори. Більшість із них була присвячена військово-патріотичній тематиці. Одним із шляхів задоволення культурних потреб сільського населення після війни стало проведення читацьких конференцій у сільських бібліотеках. Тематика таких читацьких конференцій, як і вся культурно-просвітницька робота, не виходила за межі тогочасної партійної ідеології.

З метою кращого книжкового обслуговування сільського населення в бібліотеках районів центральних областей України організовувалися пересувні бібліотеки. Станом на початок 1948 р. у республіці було 13 тис. пересувних бібліотек, що нараховували 424 тис. книг. Вони обслуговували колгоспників під час польових робіт у полях, тракторних парках і тваринницьких фермах.

Яскравою рисою книгокористування повоєнного села було бажання селян мати книги, незважаючи на їхню ідеологічну спрямованість і обмежені можливості колекціонування. За даними читацьких формулярів, наприклад, у 1948 р. колгоспниця села Хітні Гадяцького району Полтавської області О. Курятник прочитала 29 книжок, а її односельчанка Т. Овчаренко – 35, односельчанин Д. Микитенко за 20 днів прочитав 6 книжок²⁴.

Після війни, щоб зробити книгу більш доступною для сільського читача, бібліотека започаткувала таку форму бібліотечної роботи, як книгоношення, тобто безпосереднє відправлення книг за місцем роботи чи проживання читачів. У 1949 р. серед фондів обласної бібліотеки Полтавської області було виділено 648 книгонош, які обслуговували 2457 читачів. Ця форма бібліотечного обслуговування в основному охоплювала інвалідів війни і праці, домогосподарок і передовиків виробництва.

Крім традиційної стаціонарної форми бібліотечного обслуговування сільського населення, запроваджувалися інші форми, зокрема поштовий абонемент для передовиків сільського господарства та сільської інтелігенції. Однак можливості абонементу були

21 Пиналов С., Чернявский Г., Виноградов А. История культурно-просветительной работы в СССР. Киев: Вища школа, 1983. С. 187–188.

22 Сборник решений ЦК ВКП (б) и ЦК КП (б) У по вопросам идеологической работы с 1938 по 1949 г. Киев, 1949. С. 178–179.

23 Байраківський А., Погорелов В. Відродження культурно-освітньої роботи на селі в повоєнний період. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 3. С. 69–71.

24 Рубан М. В сільській бібліотеці. Будівник соціалізму : Орган Гадяцького РК КП (б) У та районної ради депутатів трудящих Полтавської області. 1948. 29 листопада. С. 2.

обмежені, а тому він не мав значного впливу на загальний рівень бібліотечних послуг. Так, у 1946 р. у Дніпропетровській області ним було охоплено лише 90 читачів, тоді як в інших областях цей показник був ще нижчим²⁵.

З метою підвищення рівня обслуговування бібліотек колгоспників, інвалідів війни та сільської інтелігенції бібліотеки центральних областей України започаткували заочний абонемент. У 1946 р. Полтавська обласна бібліотека обслужила 32 заочних абонементів, видавши їм 58 книжок, у 1947 р. – 136 читачів було видано 193 книжок, за 9 місяців 1948 р. – 423 читачів, видавши їм 1263 книги²⁶.

На поліпшення культурно-просвітницької роботи на селі спрямовувалося налагодження шефських зв'язків професійних творчих колективів і окремих митців із сільськими культурно-освітніми установами і, зокрема, з гуртками художньої самодіяльності. 22 липня 1944 р. газета «Література і мистецтво» опублікувала звернення ряду відомих діячів культури, в якому містився заклик до професійних митців: «допоможемо драматичним, хоровим, музичним, хореографічним і образотворчим гурткам, окремим виконавцям і художникам-самоукам піднести народну творчість України до рівня, гідного нашої великої епохи».

Актори Київського театру імені Івана Франка одними з перших відгукнулися на заклик діячів культури республіки активізувати виїзди на село, зокрема в центральні області України. У результаті творчий колектив театру на чолі з відомим актором і народним артистом СРСР Г. Юрою в селі Бородянці Київської області поставив «Наталку Полтавку», яка мала великий успіх у глядачів села²⁷.

У жовтні 1946 р. актори Кіровоградського драматичного театру імені П. Саксаганського брали участь у відкритті клубу в селі Софіївка Новомиргородського району Кіровоградської області. Вони поставили п'єсу М. Кропивницького «Шельменко денщик». Невдовзі професійні актори поставили у новому клубі п'єси української класики «Ой, не

ходи, Грицю, та й на вечорниці» та «Безталанна»²⁸.

Однією з форм участі представників професійного мистецтва у розвитку аматорської творчості сільського населення була допомога в організації культурно-просвітницьких заходів та підготовці художньої самодіяльності. У 1949 р. заслужений артист УРСР В. Минько взяв шефство над самодіяльним хором Городищенського району Київської (тепер – Черкаської) області. Співпрацював із талановитими виконавцями, вів майстер-класи з вокалістами сільського хору, диригував диригував зведеним хором на районному святі пісні²⁹.

Висновки. З'ясовано, що основними осередками культурного життя та організації дозвілля сільського населення у повоєнні роки були клуби і бібліотеки. Притаманними їм формами роботи вони забезпечували культурні потреби жителів села. Масовими і найбільш поширеними серед селян жанрами художньої самодіяльної творчості були драматичний та пісенно-хоровий. Навіть в умовах тогочасного ідеологічного контролю значне місце в репертуарі клубних гуртків посідали твори народного мистецтва та українських класиків, які з великим задоволенням сприймалися сільськими глядачами і помітно впливали на формування їхнього світогляду.

Популярністю у селян користувалися сільські бібліотеки та хати-читальні, які використовували стаціонарні та пересувні форми книгообслуговування. У тематиці бібліотечних фондів переважала політична література та художні твори, що возвеличували соціалістичний спосіб життя і пропагували радянський патріотизм. У культурному обслуговуванні сільського населення брали участь також професійні митці, однак епізодичність цієї роботи суттєво не змінювала культурно-просвітницької ситуації в українському селі.

Отже, незважаючи на засилля ідеології тоталітаризму і матеріально-фінансові труднощі, клуби і бібліотеки, спираючись на громадськість, сприяли збереженню основ української народної культури і національних традицій.

25 Довідка Комітету в справах культурно-освітніх установ УРСР про роботу бібліотек від 27 листопада 1947 р. Книга і книжне дело в Украинской ССР: Сборник документов и материалов 1941. 1984. Київ: Наукова думка, 1986. С. 75.

26 Звіт Комітету в справах культурно-освітніх установ УРСР про роботу культурно-освітніх установ в 1939–1948 рр. – про діяльність бібліотек. Книга і книжне дело в Украинской ССР. Сборник документов и материалов 1941 – 1984. Київ: Наукова думка, 1986. С. 99–100.

27 Культурная жизнь в СССР. 1941–1950. Хроника. Москва: Наука, 1977. С. 73.

28 Герасименко Д. Відкриття колгоспного клубу. За соціалістичну перебудову. Орган Новомиргородського РК КП (б) У та районної ради депутатів трудящих Кіровоградської області. 1946. 24 жовтня. С. 2.

29 Шепельський А. Праця і пісня. *Культурно-освітня робота*. 1949. № 7. С. 34–35.

References:

1. Bairakivskiy, A., & Pogorelov, V. (1980). Pozhavlennia kulturno-osvitnoi roboty na seli v pisliavoiennyi period. [Revival of cultural and educational work in the countryside in the post-war period]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*, 3, 69–71. [in Ukrainian].
2. Central State Archive of Executive Authorities of Ukraine, Fund 4762. Committee for Cultural and Educational Institutions of the Ukrainian SSR, Description 1, Case 3. References, report notes of the committee on the state of cultural and educational work in the Ukrainian SSR, sent by the Central Committee of the CP(b) to the Ukrainian SSR Council of Ministers for 1945, July 14 – December 27, 99. [in Ukrainian].
3. Central State Archive of Executive Authorities of Ukraine, Fund 4762. Committee for Cultural and Educational Institutions of the Ukrainian SSR, Description 1, Case 33. Report notes of the committee on the state of cultural and educational work in the Ukrainian SSR, sent to the Central Committee of the CP(b) U for 1946. January 4 – August 13, 216. [in Ukrainian].
4. Central State Archive of Executive Authorities of Ukraine, Fund 4762. Committee for Cultural and Educational Institutions of the Ukrainian SSR, Description 1, Case 33. Report notes of the committee on the state of cultural and educational work in the Ukrainian SSR, sent to the Central Committee of the CP(b) U for 1946. January 4 – August 13, 216. [in Ukrainian].
5. Central State Archive of Executive Authorities of Ukraine, Fund 4762. Committee for Cultural and Educational Institutions of the Ukrainian SSR, Description 1, Case 59. Report notes of the committee on the state of cultural and educational work in the Ukrainian SSR, sent to the Central Committee of the CP(b) U for 1946. February 7 – December 29, 91. [in Ukrainian].
6. Dmytrenko, Yu. (1945). V silskomu klubi. [In the village club]. *Bilshovytska pravda*. Orhan Oleksandriiskoho RK KP(b)U ta raionnoi Rady deputativ pratsi Kirovohradskoi oblasti 16 hrud. [in Ukrainian].
7. Dovidka Komitetu kulturno-osvitnikh ustanov URSR pro robotu bibliotek vid 27 lystopada 1947 r. (1986). [Reference of the Committee for Cultural and Educational Institutions of the Ukrainian SSR on the work of libraries dated November 27, 1947]. *Knyha i knyzhkova sprava v Ukrainiskii RSR: zbirnyk dokumentiv i materialiv 1941–1984*. Kyiv: Naukova dumka, 563. [in Ukrainian].
8. Gerasimenko, D. (1946). Vidkryttia kolhospnoho klubu. [Opening of the collective farm club]. *Za sotsialistychnu perebudovu*. Orhan Novomyrhorodskoho RK KP (b) Kirovohradskoi oblasnoi raionnoi Rady deputativ trudiashchykh 24 zhovt. [in Ukrainian].
9. Kalibovets, S. M. (2010). Vidbudova ta diialnist kulturno-osvitnikh zakladiv Livoberezhnoi Ukrainy (1943–1950 rr.). [Reconstruction and activity of cultural and educational institutions of the Left Bank of Ukraine (1943–1950)]: avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Kyiv, 19. [in Ukrainian].
10. Kovalenko, N. L. (2017). Sotsialno-ekonomichni i kulturnyi rozvytok ukrainskoho sela naprykintsi 1943 – pershii polovyni 1953 rr. (na materialakh Zhytomyrskoi oblasti). [Socio-economic and cultural development of the Ukrainian village at the end of 1943 – the first half of 1953 (based on the materials of the Zhytomyr region)]: avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk: spetsialnist 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Ostroh, 24. [in Ukrainian].
11. *Kulturnaya zhizn v SSSR. 1941–1950 gg. Hronika*. (1977). [Cultural life in the USSR. 1941–1950. Chronicle]. Moskva: Nauka, 478. [in Russian].
12. Marynchenko, G., & Revenko, V. (2019). Vidnovlennia ta diialnist klubiv na Mykolaivshchyni v pisliavoiennyi period (1945–1955 rr.). [Restoration and activity of clubs in the Mykolayiv region in the post-war period (1945–1955)]. *Eminak*, 4 (28), 83–90. [in Ukrainian].
13. Michuda, V. V. (2009). Pobut i vidpochynok silskoho naseleння Ukrainy v povoiennyi period (1945–1953 rr.). [Life and leisure of the rural population of Ukraine in the post-war period (1945–1953)]: avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.01 – istoriia Ukrainy. *Pereyaslav-Khmelnyskyi*, 17; Michuda, V. V. (2014). Diialnist silskykh zakladiv kultury v 1945 – seredyni 1950-kh rokiv. [Activities of rural cultural institutions in 1945 – the mid-1950s]. *Naukovi zapysky z istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei*. *Pereyaslav-Khmelnyskyi*, 34, 78–84. [in Ukrainian].
14. Mormul, V. (1948). Na kolhospnii stseni knyzhok. [On the collective farm scene of books]. *Budivnyk sotsializmu*. Orhan Hadiatskoho RK KP (b) raionnoi Rady deputativ trudiashchykh Poltavskoi oblasti 22 kvit. [in Ukrainian].
15. *Narodne gospodarstvo URSR (1057)* [National economy of the Ukrainian SSR]: statystychnyi zbirnyk. Kyiv: Statystyka, 455. [in Ukrainian].

16. Nikitina, P. (1948). *Robota dvokh klubiv*. [Work of two clubs]. *Budivnyk sotsializmu. Orhan Hadiatskoho RK KP (b) raionnoi Rady deputativ trudiashchykh Poltavskoi oblasti* 22 kvit. [in Ukrainian].
17. Ohliad Komitetu kulturno-osvitnikh ustanov pry Radi Ministriv URSS pro robotu klubiv respubliki, Kulturne budivnytstvo v URSS (cherven 1941 – 1959 rr.) (1989): zbirnyk dokumentiv i materialiv. [Review of the Committee for Cultural and Educational Institutions under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR on the work of the clubs of the republic. Cultural construction in the Ukrainian SSR (June 1941 – 1959): collection of documents and materials]. Kyiv: Naukova dumka, 573. [in Ukrainian].
18. Polozhenie o gosudarstvennom selskom klube. Kulturno-prosvetitel'skaya rabota na sele. [Regulations on the state village club. Cultural and educational work in the village]: sbornik materialov v pomoshch selskim kulturno-prosvetitel'skim rabotnikam. Moskva: Moskovskiy rabochiy, 430. [in Russian].
19. Pynalov, S. A., Chernyavskiy, G. I., & Vinogradov, A. P. (1983). *Istoriia kulturno-osvitnoi roboty v URSS*. [History of cultural and educational work in the USSR]. Kyiv: Vyscha shkola, 368. [in Ukrainian].
20. Ruban, M. (1948). *V silskii bibliotetsi*. [In the village library]. *Budivnyk sotsializmu. Orhan Hadiatskoho RK KP (b) raionnoi Rady deputativ trudiashchykh Poltavskoi oblasti* 29 lystop. [in Ukrainian].
21. Sakhanenko, E. A. (1980). *Partiine kerivnytstvo khudozhnoiu samodiialnistiu trudiashchykh Ukrainy 1944–1945 rr.* [Party leadership of artistic self-activity of working people of Ukraine in 1944–1945]. *Narodna tvorchi ta etnografiia*, 3, 22–26. [in Ukrainian].
22. Shepelskyi, A. (1949). *Pratsia i pisnia*. [Work and song]. *Kulturno-osvitnia robota*, 7, 34–35. [in Ukrainian].
23. *Shyrshyi rozmakh kulturno-osvitnoi roboty pid chas pidhotovky ta provedennia vesnianoi sivby!* (1948). [Broader scope of cultural and educational work during the preparation and implementation of spring sowing!]. *Kulturno-osvitnia robota*, 2, 20–25. [in Ukrainian].
24. State Archive of Kyiv Region, Fund R-4779 (1945). The regional cultural and educational department established by the executive committee of the Kyiv Regional Council of Workers' Deputies, Description 1, Case 16. About the state of cultural and educational work in the region. Information on amateur circles of the Katerynopil district as of December 15, 37. [in Ukrainian].
25. State Archive of Poltava Region, Fund 7054. Department of cultural and educational work of the executive committee of the Poltava Regional Council of Workers' Deputies, Description 1, Case 21. Report on the work of cultural and educational institutions of the Poltava region for 1949, 60. [in Ukrainian].
26. State Archive of the Cherkasy Region, Fund R-121. Executive Committee of Cherkasy District Council of Workers' Deputies of Kyiv Region, Op. 1, Ref. 241. Resolution of the Executive Committee of the Kyiv Regional Council of Workers' Deputies of March 3, 1947 «On establishing fees for tickets to performances and concerts», 139. [in Ukrainian].
27. Yefimchuk, N. L. (2015). *Silski biblioteky Zhytomyrshchyny v povoiennyi period*. [Rural libraries of Zhytomyr region in the post-war period]. *Materialy VIII Volynskoi Vseukrainskoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii (m. Zhytomyr, 20 lystopada 2015 r.)*. Zhytomyr: Polissya, 215–217; Yefimchuk, N. L. (2017). *Silski kluby Zhytomyrskoi oblasti v umovakh pisliavoiennoho periodu*. [Rural clubs of the Zhytomyr region in the conditions of the post-war period]. *Eminak*, 1 (17) (sichen-berezen), 102–106. [in Ukrainian].
28. *Zbirka postanov TsK VKP(b) i TsK KP(b)U z pytan ideolohichnoi roboty z 1938 po 1949 rr.* (1949). [Collection of decisions of the Central Committee of the CPSU (b) and the Central Committee of the CP (b) In on issues of ideological work from 1938 to 1949]. Kyiv, 158. [in Ukrainian].
29. *Zvit Komitetu kulturno-osvitnikh zakladiv URSS pro robotu kulturno-osvitnikh zakladiv u 1939–1948 rr. - pro diialnist bibliotek* (1986). [Report of the Committee for Cultural and Educational Institutions of the Ukrainian SSR on the work of cultural and educational institutions in 1939–1948 - on the activities of libraries]. *Knyha i knyzhkova sprava v Ukrainskii RSR: zbirnyk dokumentiv i materialiv 1941–1984*. Kyiv: Naukova dumka, 563. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 28.04.2023

Схвалено до друку / Accepted: 02.06.2023